

Małgorzata Zmitrowicz

orcid: 0000-0003-2873-6821

m.zmitrowicz@ukw.edu.pl

Joanna Kosmeja

orcid: 0000-0002-9132-7652

kosmeja@ukw.edu.pl

Pamięć Bydgoszczan – Archiwum Historii Mówionej. Działalność Biblioteki UKW w zakresie archiwizowania wspomnień mieszkańców grodu nad Brdą

Abstrakt

Pamięć o czasie minionym, wydarzeniach burzących ustalony porządek świata, wielkich dziejowych zawieruchach, ale także o rozegranych na ich tle małych osobistych dramatach, czy nieustannie pojawiających się chwilach radości i szczęścia, buduje naszą tożsamość i tworzy historię każdego człowieka, jego domu, miasta, regionu i państwa. Dlatego niezwykle istotne jest zachowanie tej pamięci dla przyszłych pokoleń. Temu celowi służą ośrodki zajmujące się zapisywaniem, archiwizowaniem i popularyzowaniem historii mówionej. Jest ich w Polsce przeszło 500. Jedną z bydgoskich instytucji, zajmującą się tworzeniem kolekcji relacji świadków historii, jest Biblioteka UKW. Na przestrzeni lat 2011–2022 w Archiwum Historii Mówionej – Pamięć Bydgoszczan zarejestrowano 1600 opowieści 69 świadków. Ponadto zgromadzono 120 dokumentów (lub ich kopii), a także 236 fotografii. Działalność Archiwum Pamięć Bydgoszczan ma na celu stworzenie niebanalnej i ciekawej opowieści o Bydgoszczy i jej mieszkańcach, historii szczególnej, bo opisaney przez samych bydgoszczan. O tym, jak wyglądały prace

nad powstaniem Pracowni Pamięć Bydgoszczan i Regionu, a także o jej portalu internetowym i o tym, co się w nim dziś znajduje, opowiada niniejszy artykuł.

słowa kluczowe: Biblioteka Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Pamięć Bydgoszczan – Archiwum Historii Mówionej, historia mówiona, relacje osobiste świadków historii, pamięć

Memories of Bydgoszcz Residents – Oral History Archive. Activity of UKW Library in the scope of archiving memories of residents of the city on the Brda River

Abstract

Remembering the past, events shattering the world order, periods of historical turmoil, and small personal dramas taking place in the background, as well as constant moments of joy and happiness, build our identity and develop history of every man, his or her home, region and state. Therefore, preserving this memory for future generations is very important. This activity is conducted by centers involved in recording, archiving and popularizing oral history. There are more than 500 of them in Poland. One of the Bydgoszcz institutions, involved in building a collection of reports of witnesses to history, is UKW Library. In 2011–2022, the Oral History Archive – Memories of Bydgoszcz Residents recorded 1,600 stories of 69 witnesses. In addition, it collected 120 documents (or their copies), and 236 photographs. Activity of the Memories of Bydgoszcz Residents Archive is focused on creating an original and interesting story about Bydgoszcz and its residents; a special history, since described by the residents of the city of Bydgoszcz. This article tells about the works that led to establishing the Memories of Bydgoszcz Residents and Region Studio, its online portal and its current news.

keywords: Kazimierz Wielki University Library, Memories of Bydgoszcz Residents – Oral History Archive, oral history, personal reports of witnesses to history, memories

„Twoje życie tworzy naszą historię, która nie może zostać zapomniana”. To piękne motto znalazło się na stronie internetowej bydgoskiego Exploseum. Ma zachęcić bydgoszczan, pracujących podczas drugiej wojny światowej w fabryce zbrojeniowej koncernu DAG Bydgoszcz, do utrwalenia swoich wspomnień. Jak się okazuje, historie przez lata przechowywane w ludzkiej pamięci, stanowią ogromne bogactwo. Wspomnienia dni, które bezpowrotnie minęły, ciekawych zdarzeń, dramatycznych przeżyć. Wiedzą o tym wszyscy zajmujący się historią mówioną w Polsce i na świecie. Są to zarówno badacze akademicki, jak i osoby niezwiązane z działalnością naukową: dziennikarze, muzealnicy, animatorzy kultury¹. Dzięki ich staraniom tworzone są bogate kolekcje bezpośrednich relacji świadków historii, wypowiadających się na tematy związane z ważnymi wydarzeniami politycznymi, społecznymi, kulturalnymi państwa, konkretnego regionu czy miasta.

W Polsce istnieje ok. 500 ośrodków w 280 miejscowościach zajmujących się zbieraniem, archiwizowaniem i popularyzowaniem relacji ustnych². Jedną z najbogatszych kolekcji posiada Archiwum Historii Mówionej Domu Spotkań z Historią i Ośrodka KARTA w Warszawie. Zbiór liczy dziś ponad 6 tys. wywiadów biograficznych, 43 tys. fotografii archiwalnych i 160 nagrań wideo. Nagrywanie relacji rozpoczęto w 1987³. Pokazną kolekcję zgromadzono w lubelskim AHM „Brama Grodzka – Teatr NN”. Tworzą ją wspomnienia ponad 2600 świadków historii, a zasięg chronologiczny bazy obejmuje czasy od dwudziestolecia międzywojennego po współczesność. Kolekcja jest tworzona od 2012 r.⁴ Centrum Historii Zajezdnia – Ośrodek Pamięć i Przyszłość we Wrocławiu od 2007 r. zgromadziło ponad 800 relacji historii mówionej, ogromną ilość zdjęć, dokumentów i pamiątek⁵. Podobną działalność prowadzą ośrodki w Krakowie, Łodzi, Poznaniu, Olsztynie, Bydgoszczy i in.

¹ W. Kudela-Świątek, *Awangarda i outsiderzy. Rozważania o polskiej historii mówionej pomiędzy historią publiczną a dyskusją akademicką*, „Wrocławski Rocznik Historii Mówionej”, 2015, t. 5, s.112.

² M. Mikrut-Majeranek, *Archiwistyka społeczna przejawem społeczeństwa obywatelskiego w obszarze historii i dziedzictwa kulturowego* – wywiad z Katarzyną Ziętał, dyrektor CAS. Tryb dostępu: <https://histmag.org/Archiwistyka-spoeczna-jest-przejawem-spoeczenstwa-obywatelskiego-w-obszarze-historii-i-dziedzictwa-kulturowego-21507> [dostęp: 8.08.2022].

³ *Archiwum Historii Mówionej Domu Spotkań z Historią i Ośrodka Karta*. Tryb dostępu: <https://audiohistoria.pl/> [dostęp: 8.08.2022].

⁴ „Ośrodek Brama Grodzka – teatr NN”. *Program Historia mówiona*. Tryb dostępu: <https://teatrn.pl/historiamowiona/node/16> [dostęp: 8.03.2022].

⁵ *Centrum Historii Zajezdnia – Ośrodek Pamięć i Przyszłość*. Tryb dostępu: <https://www.zajezdnia.org/swiadkowie-historia> [dostęp: 8.03.2022].

Ponieważ w pierwszej dekadzie XXI w. pojawiało się coraz więcej inicjatyw mających na celu rejestrowanie relacji mówionych świadków historii, w 2009 r. w Krakowie, powstało Polskie Towarzystwo Historii Mówionej⁶. Jego celem jest integracja środowiskowa badaczy, historyków, muzealników, archiwistów, animatorów kultury zajmujących się historią mówioną oraz wypracowanie standardów metodologicznych i etycznych historii mówionej, stanowiącej obecnie dziedzinę nauki, kultury oraz działalności społecznej. Jednym z celów PTHM jest także popularyzowanie *oral history* i wspieranie wszelkich działań wspomagających jej rozwój, a także zainteresowanie nią społeczeństwa, a za jej pośrednictwem – dziejami najnowszymi, kulturą i historią lokalną⁷.

W 2020 r., z inicjatywy Fundacji Ośrodka Karta, powstało Centrum Archiwistyki Społecznej. Instytucja ma za zadanie wspieranie wszelkich działań związanych z gromadzeniem nagrań, transkrypcji rozmów, zdjęć i dokumentów osób, które doświadczyły traumatycznych przeżyć wojennych, były świadkami zawieruch dziejowych, przewrotów politycznych czy społecznych lub które noszą w sobie wspomnienia, składające się na historię lokalną miasta czy regionu⁸. Misją CAS jest twórcza współpraca ze wszystkimi ośrodkami zajmującymi się zapisywaniem, ochroną i popularyzowaniem historii społecznej Polski. Działania CAS mają na celu zapewnienie narzędzi i wsparcia w każdym aspekcie działalności archiwum⁹. Instytucja jest prowadzona przez Fundację Ośrodka Karta i Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Bydgoszcz, malowniczo położona w rozlewisku Brdy i Wisły, przecięta srebrzystą wstęgą Kanału Bydgoskiego i otoczona lasami, posiada bogatą i długą historię. Od lat ochroną dziedzictwa kulturowego miasta zajmują się muzea, archiwa i biblioteki. Wraz z rozwojem nowych technologii powstało sporo portali internetowych, upamiętniających historię Bydgoszczy i popularyzujących ją wśród lokalnej społeczności. Bydgoszczanie chętnie dzielą się swoimi wspomnieniami, a one pozwalają wrócić do minionych zdarzeń i spojrzeć na nie na nowo, bo w każdym z nas historia zapisuje się inaczej.

Duże osiągnięcia w zakresie rejestrowania wspomnień mieszkańców miasta i gromadzenia pamiątek związanych z Bydgoszczą posiada Biblioteka Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego. To właśnie tutaj, w 2011 r., powstało Archiwum

⁶ I. Lewandowska, *Oral History we współczesnej Polsce. Badania, projekty, stowarzyszenia*, „Wrocławski Rocznik Historii Mówionej”, 2011, t. 1, s. 99.

⁷ *Polskie Towarzystwo Historii Mówionej*. Tryb dostępu: <http://pthm.pl/> [dostęp: 8.03.2022].

⁸ *Centrum Archiwistyki Społecznej*. Tryb dostępu: <https://cas.org.pl/> [dostęp: 8.03.2022].

⁹ M. Mikrut-Majeranek, op. cit. Tryb dostępu: <https://histmag.org/Archiwistyka-spooleczna-jest-przejawem-spooleczenstwa-obywatelskiego-w-obszarze-historii-i-dziedzictwa-kulturowego-21507> [dostęp: 8.03.2022].

Historii Mówionej – Pamięć Bydgoszczan. Inspiracją do utworzenia portalu była działalność Marcina Rudowicza, zatrudnionego obecnie w Muzeum Wojsk Lądowych w Bydgoszczy. Jeszcze w czasie studiów historycznych w bydgoskim uniwersytecie zajął się on nagrywaniem wspomnień swoich bliskich, a później zupełnie obcych osób, które pamiętały wybuch drugiej wojny światowej, ciężki czas okupacji, wyzwolenie Bydgoszczy itp. Kolekcja M. Rudowicza stała się załącznikiem Archiwum¹⁰.

Zanim jednak doszło do jego utworzenia, pod koniec 2010 r., w murach ksiąźnicy rozpoczęły się prace nad stworzeniem strategii gromadzenia relacji świadków historii. Biblioteka dysponowała już pracownią digitalizacji i współpracowała z Kujawsko-Pomorską Biblioteką Cyfrową w zakresie budowania cyfrowych zasobów wiedzy, a także ochrony i popularyzowania w sieci cennych zabytków kultury piśmienniczej. To doświadczenie okazało się niezwykle ważne przy tworzeniu Portalu Pamięć Bydgoszczan. Do współpracy zaproszono wybitnych, specjalistów, głównie historyków, reprezentujących znane bydgoskie instytucje: Pomorskie Muzeum Wojskowe, Bydgoski Oddział Polskiego Towarzystwa Historycznego, Instytut Historii UKW¹¹. Wśród osób, które zaangażowały się w prace nad nadaniem kształtu projektowi znaleźli się m.in. prof. Tomasz Kawski (Wydział Historyczny UKW), dr Łukasz Nadolski i Marcin Rudowicz (Muzeum Wojsk Lądowych w Bydgoszczy), Tomasz Izajasz (Muzeum Kanału Bydgoskiego), dr Aldona Chlewicka-Mączyńska, Barbara Maklakiewicz, Edyta Szymaniak, Katarzyna Mrotek i Joanna Kosmeja (Biblioteka UKW)¹².

Celem programu było i jest do tej pory rejestrowanie, opracowanie, udostępnianie i upowszechnianie opowieści mieszkańców Bydgoszczy dotyczących życia codziennego, wyglądu miasta, ważnych wydarzeń historycznych, politycznych i artystycznych, wybitnych osobistości związanych z miastem itp. Wszystkie relacje, a także dokumenty oraz fotografie (bądź ich kopie), przechowywane są w Bibliotece UKW. Znaczna część z nich została udostępniona na stronach portalu internetowego *Pamięć Bydgoszczan – Archiwum Historii Mówionej*. Jego zadaniem jest ochrona dziedzictwa kulturowego, a zgromadzony materiał dostarcza źródeł do prowadzenia ciekawych badań naukowych nie tylko w dziedzinie historii, ale również w zakresie filologii, socjologii, psychologii, kulturoznawstwa i in.¹³.

¹⁰ A. Chlewicka, „*Pamięć Bydgoszczan – archiwum historii mówionej*” – realizacja projektu, [w:] *Kultura pamięci: studia i szkice*, red. A. Chlewicka, T. Kawski, Bydgoszcz 2013, s. 216.

¹¹ *Pamięć Bydgoszczan – Archiwum Historii Mówionej*. Tryb dostępu: <http://pamiecbydgoszczan.ukw.edu.pl/o-projekcie/> [dostęp: 8.03.2022].

¹² A. Chlewicka, op. cit. s. 222–223.

¹³ *Pamięć Bydgoszczan – Archiwum...* Tryb dostępu: <http://pamiecbydgoszczan.ukw.edu.pl/o-projekcie/> [dostęp: 8.03.2022].

Witryna internetowa portalu *Pamięć Bydgoszczan – Archiwum Historii Mówionej* umożliwia w miarę łatwą nawigację. W centralnej części strony znajdują się Aktualności, informacje o najnowszych wydarzeniach związanych z portalem, bohaterami relacji, czasami zawiadomienia o ich śmierci. Jest także zawsze aktualne zaproszenie zachęcające do podzielenia się swoją historią na łamach *Pamięci Bydgoszczan* czy stronach internetowych innych instytucji zajmujących się archiwizowaniem wspomnień.

Witryna internetowa *Archiwum Historii Mówionej Pamięć Bydgoszczan*

W pierwszej zakładce, na górze strony, znajdują się informacje o powstaniu Archiwum, jego celach i zadaniach (*O Projekcie*). Wymienione są także instytucje współtworzące bazę wspomnień (*Partnerzy*). Następną zakładką (*Świadkowie*) zawiera listę nazwisk świadków historii, których relacje, fotografie i dokumenty tworzą zasób bazy. Jest ich 69. Przy części nazwisk znajdują się notki biograficzne. Zarejestrowane zostały m.in. wspomnienia Henryka Dubowika, pierwszego długoletniego dyrektora biblioteki uczelnianej, Wandy Szkulmowskiej, zmarłej w 2021 r. znawczynie folkloru Kujaw, Pałuk, Krajny, Kaszub i Borów Tucholskich (nagrania ukażą się na stronie po rozwiązaniu kwestii praw autorskich), Stefana Pastuszewskiego – pisarza, poety i samorządowca. W bazie znajdują się także relacje bydgoskich nauczycieli (Alicja Dolecka, Ewa Piechocka, Barbara Bała), emerytowanych pracowników UKW (prof. Maria Kuchcińska, prof. Janusz Rulka), sportowców (wioślarz Antoni Rosołowicz, kajakarka Daniela Pilewska-Lewicka). Są także 4 relacje wybitnego aktora, Leonarda Pietraszaka, który urodził się w Bydgoszczy i tu ukończył III LO im. Adama Mickiewicza, a także

opowieści znanego w środowisku bydgoskim lekarza, pasjonata gór i znawcy kultury – Macieja Rewakowicza. Oprócz relacji osób powszechnie znanych, cenionych i zasłużonych dla środowiska, są też nagrania zwyczajnych mieszkańców grodu nad Brdą, zainteresowanych historią swojej rodziny, miejsca zamieszkania, firmy rodzinnej czy po prostu Bydgoszczą.

W zakładce *Kolekcje* wyświetlają się hasła tematyczne, wg których uporządkowane są poszczególne relacje świadków historii. Baza zawiera przeszło 1600 relacji. Najwięcej z nich dotyczy okupacji (450), życia codziennego i obyczajów (320), dwudziestolecia międzywojennego (280) i pracy (220), w tym także w DAG Fabrik Bromberg. Zarejestrowano 90 opowieści na temat września 1939 r. i 39 równie dramatycznych świadectw dotyczących wyzwalania Bydgoszczy w styczniu 1945 r. przez armię radziecką. Przesłuchując zarejestrowane w Archiwum historie bydgoszczan, nie sposób nie zauważyć jak wielkim, traumatycznym przeżyciem była dla nich wojna. To wokół zagadnień z nią związanych ogniskuje się większość wspomnień. Z wielu zachowanych historii uwagę przykuwają barwne opowieści Wiesława Modrzyńskiego, który np. w relacji „Rabunki, pijaństwo, gwałty” opisuje wyzwolenie Bydgoszczy przez Rosjan w 1945 r. Wspomina w niej o splądrowanych przez rosyjskich wyzwoliciele sklepach, zrabowanych mieszkaniach, pogwałconych kobietach, karabinach na sznurkach i pijanych watahach żołdaków grasujących w mieście. Niektórzy z nich, po zdobyciu bydgoskiej gorzelnii, potopili się w kadziach ze spirytusem. Z kolei w relacji „Gwara bydgoska” Marii Kuchcińskiej dowiadujemy się o znaczeniu słów charakterystycznych dla naszej rodzimej gwary. Autorka odwołuje się do książki Jerzego Sulimy-Kamińskiego pt. „Most Królowej Jadwigi”, w której te słowa często występują. I tak dowiadujemy się, że *fuzle* to *frędzle*, *heklować* to *znaczy szydelkować*, *szałaberek* to śliniaczek, *knyksik* – *ukłon*, a *topek* to po prostu *kubek*. Gratka dla wielbicieli języka polskiego i twórczości J. Sulimy-Kamińskiego! Ciekawa jest także relacja „Teatr Miejski” Jana Szkulmowskiego dotycząca rozbiórki teatru, który dysponował prawdziwą sceną obrotową. O życiu sportowym Bydgoszczy dowiadujemy się m.in. z licznych relacji Antoniego Rosołowicza, wioślarza, trenera, działacza sportowego i olimpijczyka z Rzymu w 1960 r., który reprezentował bydgoskie kluby wioślarskie: Kolejowy, AZS i Towarzystwa Wioślarskiego. Edmund Matowski z kolei dzieli się swoimi opowieściami na temat życia barkarza. Relacja „Czytanie wody” uzmysławia odbiorcom, że pływanie na barce wymaga umiejętności czytania wody, czyli intuicyjnego określenia jej głębokości w różnych miejscach rzeki. Ta smykałka u pana Edmunda jest wrodzona. To niezwykły dar gwarantujący bezpieczne przemieszczanie się barką po Brdzie. Z kolei Barbara Hass, w relacji „Cukiernia u Hassa”, wspomina małeńką,

rodzinną kawiarnię usytuowaną przy ul. Jezuickiej 24. Nigdzie w Bydgoszczy nie było tak pysznych lodów, jak właśnie tam. Do ich produkcji używano prawdziwych żółtek, śmietany lub mleka, a do wytworzenia lodów owocowych kobiety przywoziły kosze świeżych, pachnących owoców z ogródków lub lasu. Ciasta wypiekane w domu przewożono do cukierni rowerem. Wiele ciekawych relacji dotyczących wydarzeń wojennych, wyglądu miasta (ul. Kujawska, Inowrocławska, Bielicka, Stary Rynek, Mostowa) i życia w dawnej Bydgoszczy zawierają opowieści Czesława Kubickiego. To rodowity bydgoszczanin, szwederowiak, który pięknie rekonstruuje obrazy okolic dawnego lotniska i nieistniejącego dzisiaj majątku Bielice, usytuowanych na południowych obrzeżach miasta. Ciekawe i warte odsłuchania są także historie dotyczące poglądów politycznych Ukraińców w czasie drugiej wojny światowej („Ukraińcy w czasie wojny”), zachowania się Niemców („Mord na Polakach we wrześniu 1939 r.”), czy Rosjan („Spotkanie z wojskiem radzieckim”).

Zgromadzone wspomnienia kryją tysiące ciekawostek, a każdy bydgoszczanin odnajdzie w nich prawdziwe perełki. Portal internetowy *Pamięć Bydgoszczan* udostępnia jedynie fragmenty nagrań. Kompletne relacje znajdują się w Bibliotece UKW i tu też można ich odsłuchać. Zbieraniem nagrań zajmują się odpowiednio przeszkoleni wolontariusze. Wśród nich znajdują się studenci, doktoranci, pracownicy biblioteki i uczelni. Przy pozyskiwaniu nowych rozmówców Biblioteka UKW współpracowała i współpracuje nadal z wieloma instytucjami, m.in. z Muzeum Wojsk Lądowych, Liceum Ogólnokształcącym nr 3, Muzeum Oświaty PBW w Bydgoszczy, Towarzystwem Miłośników Starego Fordonu, Towarzystwem Miłośników Miasta Bydgoszczy, Klubem Seniorów Lotnictwa, „Gazetą Pomorską”, Fundacją dla UKW, Fundacją Metropolia Bydgoska. Niektóre nagrania odbywają się w bibliotece, inne w domach świadków lub miejscach przez nich zaproponowanych.

Ostatnia zakładka na górnym pasku strony – *Kontakt* – umożliwia skontaktowanie się z mgr Joanną Kosmeją, osobą na co dzień zajmującą się Archiwum.

Pamięć Bydgoszczan – Archiwum Historii Mówionej zawiera nie tylko relacje świadków historii, lecz także fotografie dostarczone przez bydgoszczan i dokumenty związane z ich życiem oraz życiem miasta.

Zakładka *Dokumenty*, znajdująca się po lewej stronie, umożliwia dostęp do niespełna 120 obiektów. Są wśród nich świadectwa szkolne, pamiątki pierwszej komunii świętej, legitymacje służbowe, metryki urodzenia, nekrologii, odznaki, dyplomy i medale, order i statuetki zgromadzone przez świadków lub ich bliskich. Każdy dokument jest osobliwy i wart obejrzenia. Na szczególną uwagę zasługuje m.in. karta wstępu na teren niemieckiej fabryki zbrojeniowej Dynamit

Nobel AG (DAG Fabrik Bromberg) wydana w 1943 r., należąca do bydgoszczanina Leona Pawlikowskiego. Po wojnie L. Pawlikowski należał do tajnej organizacji AK, oddziału „Jędrus”, za co został skazany w 1946 r. na 6 lat więzienia. Na mocy amnestii, po 9 miesiącach wyszedł na wolność. W 2002 r. został uhonorowany za walkę o suwerenność i niepodległość Polskim Srebrnym Krzyżem Zasług, w 2008 r. Medalem za Zasługi dla Obronności Kraju, a w 2009 Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Zdigitalizowane legitymacje potwierdzające otrzymanie odznaczeń również znajdują się na stronie Archiwum.

Karta wstępu na teren DAG Fabrik Bromber. Rok 1943. Ze zbiorów Leona Pawlikowskiego

W kolekcji *Dokumenty* znalazły się także rysunki, ilustracje i fraszki Józefa Witkowskiego – nauczyciela, poety, satyryka, rysownika, numizmatyka, instruktora ZHP, a następnie Harcmistrza Polski, odznaczonego Złotym Krzyżem Zasługi i uhonorowanego tytułem Zasłużony dla Hufca ZHP-Miasto. Oprócz zasług na polu działalności w harcerstwie, L. Witkowski był także laureatem nagród i wyróżnień literackich (m.in. głównej nagrody w kategorii plastyki w konkursie „1000-letni Gdańsk w humorze i satyrze”). Jego prace drukowane były na łamach czasopism „Karuzela”, „Żołnierz Polski”, „Chłopska Droga”, a także w „Dzienniku Polskim” ukazującym się w Londynie. Rysunki L. Witkowskiego znajdują

Rysunek satyryczny Jerzego Witkowskiego, znajdujący się w zbiorach Archiwum

nych na Zachodzie, uczestnika kampanii włoskiej. Oprócz książeczki, w bazie znajdują się liczne relacje autora, m.in. „Na robotach u Bauera”, „Zburzenie synagogi żydowskiej”, „Front włoski”, „Z Francji do Armii Polskiej” itp.

Kolejny zbiór w bazie Archiwum to *Fotografie*. Liczy 236 obiektów. Są to często fotografie świadków i ich rodzin podczas ważnych uroczystości rodzinnych, a także w szkole, w mieście, na spacerach, wycieczkach. Można wśród nich odnaleźć ciekawe zdjęcia starej Bydgoszczy, choć w bazie znajdują się także fotografie innych miast. Część zdjęć dokumentuje działalność zawodową, aktywność połączoną z pasją. Tak jest w przypadku kolekcji nagrań barkarza Edmunda Matowskiego, który potrafił „czytać wodę”. To dzięki niemu Archiwum wzbogaciło się o przepiękne zdjęcia statków na Brdzie. Ujęcia nabrzeża ze starymi spichlerzami

się w Muzeum Karykatury w Warszawie, a fraszki i aforyzmy można znaleźć w licznych antologiach. Postać L. Witkowskiego przybliży bydgoszczanom Bogusław Duszkiewicz w relacjach: „Leon Witkowski”, „Karykaturzysta, mistrz”, „Pasjonat” i in.

Ciekawostką zbiorów jest wklejka do nagrody książkowej, przyznanej przez Ministra Leśnictwa, za najlepsze wypracowanie z okazji Dnia Lasu, którą zdobyła w 1947 r. świadek Maryla Durzyńska.

W dokumentach Archiwum znalazły się także „Wspomnienia ucznia – żołnierza Szkoły Karpackiej w Sarnano” napisane przez Henryka Skrzypińskiego, żołnierza Polskich Sił Zbroj-

Wklejka do nagrody książkowej Ministra Leśnictwa za najlepsze wypracowanie szkolne z okazji Dnia Lasu. 1947 r.

lub znaną bydgoszczanom secesyjną kamienicą i frontonem nieistniejącego już Teatru Miejskiego budzą nostalgię, skłaniają do refleksji nad przemijaniem i chwytają za serce.

Kapitan Ksawery Wiśniewski z załogą na statku „Konrad”. W tle, znane bydgoszczanom, spichrze.

Holownik „Orlik”. W tle piękna kamienica nad bulwarem, a nieopodal frontowa ściana Teatru Miejskiego. Lata trzydzieste. Ze zbiorów E. Matowskiego

Ciekawe zdjęcia trafiły do Archiwum z kolekcji rodzinnej Urszuli Świątek-Paschke. Są to głównie fotografie samej ofiarodawczyni, jej najbliższych, ale także przodków, przyjaciół i znajomych. Zdjęcia w kolorze sepii mają swój niepowtarzalny urok.

Marta Świątek z siostrami. 1920 r.

Marta Świątek z małą Urszulą. 1922 r.

Galeria fotografii jest bogata. Niektóre z nich są bardzo osobiste, ale są też i takie, które są rozpoznawalne dla większości bydgoszczan.

Relacje świadków związane są głównie z Bydgoszczą, choć nie tylko. Klikając w zakładkę *Archiwum*, na mapie Bydgoszczy wyświetlają się znaczniki miejsc, których dotyczy konkretna opowieść. Możemy więc wysłuchać historii opowiadającej o Biedaszkowie („ulica Biedaszkowo”), dzisiejszym Exploseum („Dag Fabrik Bromber”), czy choćby ul. Kujawskiej („Od wyprowadzki z Bydgoszczy do powrotu na Kujawską”) itd. Jest także relacja z Kruszyna Krajeńskiego pt. „Działka Kruszynka”, w której znana bydgoska polonistka, zapalona ogrodniczka, Alicja Dolecka, z humorem wspomina okoliczności nabycia swojego pierwszego ogródka działkowego.

Chmura tagów zawiera bardzo szczegółowe słowa kluczowe, które pozwalają dotrzeć do wąskiego tematu znajdującego się w bazie wspomnień, opowiedzianego przed świadka lub do nazwiska autora relacji. Znajdujemy w niej także zawężenia geograficzne czy czasowe zapisanych cyfrowo opowieści.

W zakładce *Udostępnianie i wykorzystanie dokumentów* znajdują się informacje dotyczące możliwości wykorzystania zgromadzonych w bazie obiektów do celów naukowych, edukacyjnych czy popularyzatorskich. Możemy także zapoznać się z materiałami informacyjnymi dotyczącymi metodologii prowadzenia archiwum historii mówionej (zakładka *Materiały informacyjne*). Podanych jest kilka linków odsyłających do stosownych instrukcji.

Na stronie Archiwum są także dwie zakładki odsyłające do artykułów w lokalnej prasie. *Piszą o nas*, to zestawienie publikacji dotyczących Portalu, a *Piszą o Bydgoszczy* to bibliografia wybranych artykułów dotyczących miasta. Kopie artykułów znajdują się w Pracowni Pamięci Bydgoszczan i Regionu.

W 2012 r., w Bibliotece UKW, odbyła się konferencja naukowa na temat interdyscyplinarnych badań związanych z szeroko pojętym utrwalaniem przeszłości na ziemiach polskich. Pokłosiem tego spotkania jest książka pt. „Kultura pamięci. Studia i szkice” wydana pod red. Aldony Chlewickiej i Tomasza Kawskiego. Znajdują się w niej artykuły dotyczące m.in. coraz liczniej powstających ośrodków utrwalających *oral history*, w tym także publikacja na temat projektu powołania do życia Archiwum Historii Mówionej Pamięć Bydgoszczan, autorstwa dyrektora biblioteki dr Aldony Chlewickiej. Odsyłacz do wydarzenia znajduje się w zakładce *Konferencja*.

Ostatnia zakładka *Bydgoskie Portale Pamięci* zawiera listę i adresy internetowe stron poświęconych historii i kulturze Bydgoszczy. Możemy także zapoznać się z działalnością wielu innych ośrodków dokumentujących historię mówioną swojego miasta czy regionu.

Strona Archiwum cieszy się sporym zainteresowaniem i jest często oglądana przez użytkowników z całego świata. Obecnie trwają prace nad projektem nowej, bardziej funkcjonalnej, przejrzystej i nowoczesnej witryny internetowej.

W latach 2011–2015 projekt Pamięć Bydgoszczan był dofinansowywany przez Miasto Bydgoszcz. W 2011–2014 roku w ramach tego projektu opublikowano na stronie KPBC 65 nagrań. Z kolei w okresie 2018–2021, w ramach Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa „Ucyfrowienie zasobów akademickich regionu kujawsko-pomorskiego dla potrzeb nauki i dydaktyki całego kraju”, na stronie Kujawsko-Pomorskiej Biblioteki Cyfrowej znalazło się 1000 obiektów (nagrań i fotografii) z Archiwum.

Materiały zgromadzone w ramach projektu Pamięć Bydgoszczan są bardzo chętnie wykorzystywane przez bydgoskie instytucje kultury. Zarówno nagrania, jak i fotografie eksponowane były na wystawach Muzeum Okręgowego im. Leona Wyczółkowskiego w Bydgoszczy, w Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej oraz już niedługo będą elementem stałej ekspozycji w bydgoskim Parku Kultury w Młynach Rothera. Stanowią też materiał ilustracyjny w publikacjach bydgoskich (np. w książce E. Rynki pt. „Zwyczaje towarzyskie polskich mieszkańców Bydgoszczy w II Rzeczypospolitej”). Również w samej Pracowni Pamięci Bydgoszczan i Regionu, która jest częścią Oddziału Zbiorów Specjalnych Biblioteki UKW, zasoby Archiwum są często wykorzystywane podczas przygotowywania różnego rodzaju wystaw o tematyce bydgoskiej.

Manifest Historii Mówionej, którego tezy znalazły się na stronie lubelskiego ośrodka Brama Grodzka – Teatr NN, podkreśla sens i wartość przechowywania opowieści świadków historii dla przyszłych pokoleń. Zgodnie z jego założeniami, historia każdego człowieka jest ważna i nierozzerwanie związana z dziejami jego miejscowości. To osobiste losy ludzi tworzą żywą, emocjonalną historię każdego miejsca, która jest warta, żeby zachować ją dla przyszłych pokoleń¹⁴. Działalność Archiwum Pamięć Bydgoszczan ma na celu stworzenie niebanalnej i ciekawej opowieści o Bydgoszczy i jej mieszkańcach, historii szczególnie, bo opisaną przez samych bydgoszczan. Jest to opowieść niezwykła, z jednej strony pełna bolesnych relacji o trudnych czasach, tragicznych wydarzeniach, z drugiej, zawierająca sporo ciepła i humoru, skrzęca się wspomnieniami, np. pływających po Brdzie barek, Teatru Miejskiego czy cukierni Hassa. Jest to opowieść bliska sercu każdego mieszkańca grodu nad Brdą, bo dotyczy ukochanego miasta i jego burzliwych dziejów.

Bibliografia:

Archiwum Historii Mówionej Domu Spotkań z Historią i Ośrodka Karta. Tryb dostępu: <https://audiohistoria.pl/> [dostęp: 8.03.2022].

Centrum Archiwistyki Społecznej. Tryb dostępu: <https://cas.org.pl/> [dostęp: 8.03.2022].

Centrum Historii Zajezdnia – Ośrodek Pamięć i Przyszłość. Tryb dostępu: <https://www.zajezdnia.org/swiadcowie-historia> [dostęp: 8.03.2022].

Chlewicka A., „*Pamięć Bydgoszczan – archiwum historii mówionej*” – realizacja projektu, [w:] *Kultura pamięci: studia i szkice*, red. A. Chlewicka, T. Kawski, Bydgoszcz 2013, s. 216.

Kudela-Świątek W., *Awangarda i outsiderzy. Rozważania o polskiej historii mówionej pomiędzy historią publiczną a dyskusją akademicką*, „Wrocławski Rocznik Historii Mówionej”, 2015, t. 5.

Lewandowska I., *Oral History we współczesnej Polsce. Badania, projekty, stowarzyszenia*, „Wrocławski Rocznik Historii Mówionej”, 2011, t. 1.

Mikrut-Majeranek M., *Archiwistyka społeczna przejawem społeczeństwa obywatelskiego w obszarze historii i dziedzictwa kulturowego – wywiad z Katarzyną Ziętał, dyrektorką CAS*. Tryb dostępu: <https://histmag.org/Archiwistyka-spoeczna-jest-przejawem-spoeczenstwa-obywatelskiego-w-obszarze-historii-i-dziedzictwa-kulturowego-21507> [dostęp: 8.03.2022].

Ośrodek Brama Grodzka – teatr NN. Program *Historia mówiona*. Tryb dostępu: <https://teatrn.pl/historiamowiona/node/16> [dostęp: 8.03.2022].

Pamięć Bydgoszczan – Archiwum Historii Mówionej. Tryb dostępu: <http://pamiecbydgoszczan.ukw.edu.pl/o-projekcie/> [dostęp: 8.03.2022].

Polskie Towarzystwo Historii Mówionej. Tryb dostępu: <http://pthm.pl/> [dostęp: 8.03.2022].

¹⁴ W. Kudela-Świątek, op. cit., s. 1.